

JA
VRIJHEID? NEE
GEEN MENING

Op het eerste gezicht lijkt het alsof dit programma een definitieve breuk vormt met vorige intro-programma's. De laatste paar jaar vormen de intro-programma's voor de middenbouw een eerste kennismaking met modern toneel. Proloog bracht modern toneel uitgaande van de stelling dat dit de meest effectieve wijze is om kennis te maken met deze vorm van communicatie. Toneel heeft immers dan pas zin als het de toeschouwer konfronteert met problemen uit zijn eigen actualiteit en dit doet door middel van vormen die duidelijk aansluiten bij het eigentijdse perceptievermogen. Zo speelden we bijv. eenakters van Mrozek, Pinter, Campton en Albee.

Toch kleefden er aan deze formule een aantal bezwaren. De meeste stukken kwamen uit het buitenland en behandelden problemen die zich daar voordoen. Een aantal van deze problemen kennen wij in ons land ook wel. Toch bleef het steeds een hele sprong om de inhoud terug te vertalen naar de eigen actualiteit. Een zeer belangrijke faktor daarbij is dat het leefklimaat uit stukken van Pinter of Albee weinig relatie heeft met ons publiek van 14 tot 17 jaar.

Op grond van onze ervaringen kozen we stukken waarvan we dachten /hoopten / vermoedden dat ze ons publiek zouden boeien en dat het er iets van zichzelf in terug zou kunnen vinden. Zekerheid hadden we nooit en vaak tastten we nog in het duister.

Dit jaar hebben we een volkomen andere werkwijze gevolgd. We zijn niet uitgegaan van bestaande stukken. We hebben een thema gekozen: vrijheid. Vrijwel iedereen heeft tegenwoordig de mond vol over vrijheid. Vrijheid is een overloos begrip; iedereen kan het invullen en interpreteren vanuit zijn eigen optiek, eerst dachten wij een programma te maken bestaande uit fragmenten uit verschillende stukken, afgewisseld met poëzie, muziek en dia's. Hierin wilden we dan problemen als rassendiscriminatie, de bezetting, de uitbuiting van de ontwikkelingslanden e.d. aan de orde stellen. Dan hadden wij evenwel hetzelfde probleem gehouden als in voorgaande jaren. Wie zegt dat onze vrijheidsproblematiek ook de problematiek is van de jongeren uit de middenbouw voor wie dit programma is bestemd? Om

deze moeilijkheid te overwinnen hebben we vanaf het eerste stadium contact gehad met verschillende groepen uit de middenbouw waarvoor wij zouden spelen. We hebben gediskussieerd met leerlingen van gymnasia en HBS-en, van MAVO's en levensscholen. Bij deze discussies ging het ons er in

de eerste plaats om te weten te komen welke de problemen van vrijheid en onvrijheid zijn die zij in hun directe levenssituatie ontmoeten. Deze discussies zijn voor ons van onschatbare waarde geweest. Al die vrijheidsproblemen waar wijzelf in eerste instantie aan gedacht hadden, bleken oneindig ver van deze jongeren af te staan.

Wat hen in de eerste plaats interesseerde waren de problemen thuis, op school en in het bedrijf. Juist door deze gesprekken zijn wij ons weer sterk bewust geworden van de belangrijke rol die toneel kan spelen, indien het ten nauwste aansluit bij de eigen situatie van de toeschouwer. Dan ook is het effect het grootst. Toneel immers, kan betrekking hebben op al het menselijk handelen en ervaren. Als het toneel duidelijk aansluiting zoekt met de leef- en gedachtenwereld van het publiek waarvoor het bestemd is, dan wil dat niet zeggen dat toneel altijd de reeds bestaande opvattingen en vooroordelen moet bevestigen. Het kan de toeschouwer ook wakker schudden en hem de situatie waarin hij verkeert op een geheel nieuwe wijze doen bezien. Tijdens ons hele werkproces hebben wij voortdurend contact gehouden met deze groepen, we hebben hen de eerste aanzetten van ons programma voorgespeeld en er daarna gezamenlijk over gediskussieerd. Zo is Vrijheid? Ja. Nee. Geen mening, ontstaan door een voortdurende wisselwerking tussen onze groep en ons publiek.

Naast deze samenwerking met het publiek hebben wij ook binnen de groep langdurig gediskussieerd over het thema. Immers, om een programma over vrijheid te kunnen maken, dient er overeenstemming te bestaan binnen de groep over de inhoud van het begrip en ook over hetgeen rij d.m.v. onze vertoning bij het publiek willen bereiken. Een van de eerste konklusies waartoe wij kwamen, was dat vrijheid op zich een volmaakt loze kreet is, alleen hanteerbaar in een soort vakuum. Als je vrijheid absoluut neemt, is het met zichzelf in tegenspraak. Namelijk als A vrij is om B te wurgen -hetzij ekonomies, hetzij op een andere manier- dan is B niet vrij om te blijven bestaan. Op deze manier heeft vrijheid alles te maken met willekeur. Om in een gemeenschap voor ieder individu een zo groot mogelijke vrijheid te verkrijgen, is de eerste voorwaarde: rechtvaardigheid.

Rechtvaardigheid is gebaseerd op de gedachte dat ieder dezelfde rechten heeft en deze ook kan effectueren. Zo kwamen we op een veel konkretere vraag: Wat zijn de oorzaken van de onrechtvaardigheid in de wereld? Rechtvaardigheid en onrechtvaardigheid zijn een gevolg van machtsgebruik en machtsmisbruik. De allesbepalende faktor in onze maatschappij is de economiese macht. De tegenstelling tussen mensen met veel en weinig geld, met veel en weinig bezit, vormt de wortel van alle onrechtvaardigheid in onze maatschappij. Op deze basisidee hebben we ons programma opgebouwd.

Naast de inhoud hebben we ons ook voortdurend bezig gehouden met de vorm die we het programma zouden geven. Het doel dat ons hierbij voor ogen stond, was het vinden van een zodanige vorm dat de inbreng, de aktieve kommunikatie van de kant van het publiek zo groot mogelijk zou kunnen zijn.

Tijdens onze diskussies kwamen we op het idee van het stellen van vragen. Wat is het proces dat plaats vindt bij een vraagstelling? De vraagsteller legt een vraag voor aan de ondervraagde. Deze moet hierop een antwoord geven. Hij wordt dus gedwongen na te denken over de problematiek waarop de gestelde vraag betrekking heeft en daarna moet hij nog eens een antwoord formuleren.

Via duidelijk gerichte vragen moet het dus mogelijk zijn bij de ondervraagde een bewustwording te stimuleren aangaande een bepaalde problematiek. Het zal iedereen duidelijk zijn dat het onmogelijk is deze techniek zonder meer toe te passen in de theatersituatie.

Toch vonden wij in dit proces de leidraad om te komen tot een werkelijk aktieve participatie van het publiek bij de voorstelling. Dit enquête-idee is te beschouwen als het chassis van ons programma. Vandaar ook de titel: "Vrijheid ? ja, nee, geen mening". Ons programma bestaat uit de volgende delen, elk met een eigen funktie.

I

Het eerste deel vindt zo te zeggen plaats tussen het moment dat de toeschouwer het theater binnenkomt en het moment dat hij op zijn plaats gaat zitten. Het is als het ware een warming-up. In de hal van het theater vindt hij muurkranten, sandwichborden e.d. met informatie over vrijheidsproblemen uit de direkte aktualiteit, die duidelijk aansluiten bij ons programma. Hier maakt hij ook kennis met de acteurs en actrices die hier min of meer als explicateurs

fungeren. Op deze manier wordt bij de toeschouwer belangstelling gewekt voor de problemen die tijdens de voorstelling aan de orde gesteld zullen worden. Ook wordt hij al enigszins op de hoogte gesteld van de spelregels die bij het programma een belangrijke rol spelen. Zo begint de toeschouwer verrast en met een grotere betrokkenheid aan de voorstelling.

II

Deel twee begint als iedereen in de zaal zit. Het is voor ons het belangrijkste onderdeel van de voorstelling. Hier tonen wij het bestaan en het ontstaan van de maatschappelijke structuren, die de fundamentele oorzaak zijn van de onrechtvaardigheid en dus de onvrijheid in deze wereld. De inzichten die de toeschouwer door dit deel (hopelijk) verkrijgt, moeten hem in staat stellen het derde en laatste deel van de voorstelling actief mee te doen aan de gedachtenvorming.

Dit deel toont eerst in enkele korte flitsen twee maatschappelijke conflicten. Het eerste speelt zich af in een fabriek, waar een arbeider wegens werkweigering wordt ontslagen. Het tweede laat ons zien hoe een meisje van haar kamer wordt gezet.

Daarna maken we op een heldere, schematische wijze duidelijk, hoe de huidige sociale en maatschappelijke verhoudingen zijn gegroeid. Welke factoren hierbij een belangrijke rol gespeeld hebben en welke de relaties zijn tussen de materiële werkelijkheid en onze opvattingen over recht en moraal, gezag en autoriteit. Met eenvoudige visuele middelen wordt het ontstaan van onze piramidale maatschappijstructuur weergegeven, uitgaande van de oorspronkelijke horizontale structuur. Dit alles mondt uit in een discussie tussen iemand die klakkeloos de bestaande toestand aanvaardt en een tegenstander die de vinger legt op de zere plekken, waardoor van onze mooie principes meestal zo bitter weinig terecht komt.

Hier komen we aan de vraagstelling. Door middel van enkele korte scènes stellen wij een drietal vrijheidsproblemen aan de orde. De volgorde is zodanig dat we beginnen in het eerste leefmilieu van het individu en dan meer de maatschappij ingaan. Het gezin. De school. Het bedrijf. Deze drie basisonderwerpen worden hier aan de orde gesteld. Schematisch gaat dit op de volgende wijze. De spelleider legt de regels uit. Hij stelt eerst de vraag die de zaal zal moeten be-

antwoorden. Hierna wordt de betreffende scène gespeeld die een minuut of zes duurt, gevolgd door een discussie van tien minuten. Tot slot wordt er gestemd over de vraag en het resultaat van de stemming wordt op een scorebord vastgelegd. Bij de twee andere onderwerpen wordt dezelfde procedure gevolgd. Om de volgende redenen hebben wij deze procedure gekozen. Als de vraag de eerste keer gesteld wordt, beantwoordt iedere toeschouwer voor zich deze met ja, nee of geen mening. Door het gespeelde voorbeeld en de discussie komen er andere meningen naar voren en wordt de toeschouwer min of meer gedwongen zijn eigen opvatting nog eens te herzien. Na de discussie moet hij zijn stem uitbrengen, met andere woorden hij moet zijn mening kenbaar maken aan de buitenwereld. Een paar punten in dit derde deel verdienen speciaal de aandacht, in de eerste plaats de relatie tussen de vragen, de scènes en de discussie. De vragen zijn niet alleen zeer algemeen, maar ook zeer principieel. Als je vóór verandering stemt, wil dat niet zeggen dat je de bestaande situatie volkomen in het tegenovergestelde wilt veranderen. Het geeft allen maar aan, dat je het principieel niet eens bent met de bestaande toestand.

De scènes die na de vraagstelling gespeeld worden zijn niet meer dan een voorbeeld uit duizenden en hebben voornamelijk tot doel de vrij abstracte vraag te verlevendigen en de discussie makkelijker op gang te brengen. De discussie gaat niet over het gespeelde voorbeeld, maar over de gestelde vraag. Het spreekt vanzelf dat de kinderen meestal van het voorbeeld uit zullen gaan. De discussieleider zal het gesprek steeds weer naar de algemene vraag terugbuigen.

Een ander belangrijk punt is de uitslag van de stemming. Deze geeft niet meer weer dan een momentopname van de zaal. De stemming is niet meer dan een prikkel om het publiek zich uit te laten spreken over het aan de orde zijnde probleem. Daarnaast vormt hij de afsluiting van de betreffende fase van deel III. Verder dient men aan deze uitslag geen enkele konsekwentie te verbinden.

In dit derde deel vindt een eskalatie plaats. Enerzijds zit die in de onderwerpen die aan de orde komen (gezin, school, bedrijf), anderzijds komt in de situaties steeds dezelfde vraag naar voren: Waar ligt de macht? Een bijkomende factor is het klimaat tijdens de voorstelling. In het begin staat een groot deel van het publiek vaak nog wat onwennig tegenover de discussie. Deze onwennigheid verdwijnt meestal verrassend snel en bij de laatste vraag wil iedereen wel zeggen wat hij ervan vindt. Na de "officiële" voorstelling kunnen

zij die dat willen altijd nog met ons van gedachten wisselen over het programma.

Soms blijkt er een zeker wantrouwen te bestaan tegenover de discussie. Men is dan bang dat ekstreme opvattingen de overhand zullen krijgen. De ervaring van 15 voorstellingen heeft ons geleerd dat de leerlingen elkaar onderling heel goed kunnen corrigeren. Ze lopen echt niet zo maar achter elke willekeurige kreet aan. Hierbij komt nog dat ze de correcties van elkaar makkelijker aksepteran dan wanneer die door een autoriteit van bovenaf aangebracht worden. Overigens: leidt u hieruit niet af dat de leraren niet zouden mogen meespreken.

Naast deze mondelinge vraagstelling zal er ook nog een korte schriftelijke enquête plaats vinden. In het programma staan enkele vragen. Op de eerste plaats zuiver feitelijke vragen (school, leeftijd, geslacht e.d.) en dan nog een paar vragen over ons programma. Het gedeelte met de antwoorden kan worden afgescheurd en na afloop van de voorstelling ingeleverd worden. Degene die daar prijs op stellen, kunnen de vragen ook thuis beantwoorden en de antwoordkaart naar ons op sturen.

De begeleiding.

Als voorbereiding op ons programma is het wel noodzakelijk dat u de leerlingen informeert over het karakter van de voorstelling. Ze moeten weten dat het er anders aan toe gaat als bij een traditionele voorstelling. Natuurlijk zullen ze al snel in de gaten hebben dat ze niet in een situatie terecht gekomen zijn, waarin van hen verwacht wordt dat ze stil zijn, kijken en luisteren en op de juiste momenten applaudiseren, maar als u in de klas voor hen het ongewone vertrouwd maakt, zullen ze van begin af aan adequaat mee kunnen spelen.

U kunt wat stukken uit de brochure voorlezen, u kunt de brochure laten cirkuleren onder de leerlingen, u kunt ze vertellen over de spelregels, zoals ze in de brochure beschreven zijn. T.a.v. het thema echter is het van groot belang, dat u uw leerlingen laat verrassen door wat de acteurs spelen, zodat ze zo authentiek mogelijk reageren.

De middag of de dag na de voorstelling, zo is onze ervaring, zult u geconfronteerd worden met veel vragen, die de leerlingen hebben

overgehouden aan de confrontatie met "Vrijheid ? ja, nee, geen mening". De leerlingen zullen er over beginnen op een moment dat naar hun idee gunstig is om antwoord te krijgen. Ze hebben de voorstelling en de discussie intens beleefd en zijn er voor hun gevoel nog niet mee klaar.

Met veel nadruk willen wij stellen dat het de bedoeling van de voorstelling is om de leerlingen aan het denken te zetten over de problematiek van "Vrijheid", juist in hun eigen situatie. O.i. kunt u hun vragen dan ook het meest geschikt opvangen door ze terug te spelen naar de klas, zodat ze naar elkaar gaan luisteren, elkaar proberen te begrijpen en zo in elkaars meningen nuanceringen aan brengen. Wanneer ze gaan zoeken naar alternatieven, probeer dan de discussie zo dicht mogelijk bij de eigen leef- en belevingswereld te houden. Door de antwoorden op hun vragen niet zelf te geven, maar van de klas te laten komen, kunt u sterk het idee bevorderen dat "vrijheid" geen academies of abstract probleem is, maar een zaak die iedereen elk moment aangaat.

De gemotiveerdheid van de leerlingen om met deze problematiek bezig te zijn kunt u echter aangrijpen om "Vrijheid ? ja, nee, geen mening" verder te integreren in het schoolleven. Het kan ter sprake komen bij buitenschoolse activiteiten als schoolkrant, schoolparlement, discussieclubs, ev. de toneelclub. Het kan geïntegreerd worden in de vakken van het rooster als geschiedenis, aardrijkskunde en biologie (milieuhygiëne), burgerschapskunde, godsdienst, e.d.

De vorm van de voorstelling.

Een zo groot mogelijke eenvoud is hier ons uitgangspunt geweest. Alles wat de aandacht maar af zou kunnen leiden van de uit te beelden situaties en de aan de orde zijnde problematiek hebben wij weggelaten. In velerlei opzichten heeft de voorstelling een "on-af" karakter. Een groot deel van de tekst wordt geïmproviseerd, er is geen dwingend omschreven mise en scène. Ook de rolverdeling ligt niet vast. In principe kan iedere acteur alle rollen spelen. Dit geeft de voorstelling een bijzonder "open" karakter. Hetgeen zich op het speelveld voltrekt, dringt zich niet aan de toeschouwer op. Wij proberen niet het publiek te epateren met virtuoze acteursprestaties of

verblindende decors en kostuums. Wat wij beogen is een zo groot mogelijke deelname van de toeschouwer aan het theatergebeuren. Wij proberen ook niets weg te moffelen. Als hij het theater binnenkomt maakt de toeschouwer kennis met de acteurs als gewone mensen. Later, als de voorstelling aan de gang is, ziet hij hoe zij hun werk doen, zal hij de spanning kunnen meevoelen van het "wie gaat er nu wat doen?" Tijdens de discussie kan hij zelf een actieve bijdrage leveren tot het geheel. Het decor bestaat uit drie panelen, waarvan er een dient om het scoreverloop te noteren en de twee andere het vertoonde visueel onderstrepen. Kostuums worden er niet gebruikt. Bepaalde functies worden alleen aangegeven d.m.v. enkele essentiële details (politiepet, zweep, wetboek).

Wat wil Proloog met deze voorstelling bereiken ? Deze vraag zal wel bij iedereen opkomen. Het antwoord is eenvoudig. Enerzijds willen wij de toeschouwer bewust maken van een aantal vrijheidsproblemen uit zijn directe omgeving, waarmee hij nu te maken heeft of waarmee hij in de toekomst te maken zal krijgen, anderzijds willen we trachten hem een inzicht te geven in het spel van de verschillende maatschappelijke factoren waar deze problemen een gevolg van zijn. Hierdoor zal hij deze problemen niet als gegeven en onontkoombaar beschouwen, maar zal hij zelf actief een aandeel kunnen leveren in de oplossing ervan.

"Enkele uitspraken van scholieren over vrijheid in onze maatschappij.

Vrijheid? dat is er niet eens. Als je er over wilt praten thuis of op school wordt je doodgegooid met kreten zoals: we zijn democraties dus we hebben vrijheid. Je krijgt niet eens de kans uit te praten. Wat zei u ook al weer? Was het niet vrijheid?

Vrijheid is proberen zelf te beslissen.

Vrijheid is niet mogelijk zolang de wereldeconomie afhankelijk is van de wapenindustrie.

Vrijheid bestaat niet: de een zijn vrijheid is de gevangenschap van de ander.

Zodra er in Nederland wel vrijheid zal zijn, is nog altijd die 3 miljard mensen zonder vrijheid en is er pas een kleine stap in de goede richting verwezenlijkt.

Als men van zijn vrijheid geen misbruik zou maken, zouden er geen of haast geen wetten nodig zijn en ook geen politie.

Als alle mensen volwassen waren, zou er nooit oorlog zijn, want dat is erger dan de hel.

Vrijheid is de verwijdering van alle linkse elementen in de maatschappij.

Vrijheid is volgens mij erg moeilijk te bereiken, als het er komt ben ik er voor.